
ZAPIS O OSTAVŠTINI PAVLA MIJOVIĆA

Čedomir Drašković

Zadnjih godina života akademika Pavla Mijovića imao sam zadovoljstvo da ga bliže upoznam, i da se sa njim povremeno sriječem i družim. Znajući za njegov veliki doprinos crnogorskoj kulturi i nauci – a što me je posebno i profesionalno interesovalo, pretpostavljao sam da prof. Mijović raspolaže i s adekvatno bogatom i vrijednom bibliotečko-informativnom bazom. U to sam se neposredno uvjerio prilikom boravka u njegovom stanu u Beogradu. Kao tadašnji direktor Centralne narodne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“, poželio sam da se takva bibliotečka riznica – kao posebna legatska jedinica – nađe u pošedu Državne biblioteke Crne Gore. Bilo bi to značajno za Centralnu biblioteku – da se među njenim muzejskim zbirkami nađe i zavještajna biblioteka, odnosno Legat dr Pavla Mijovića. Takođe, i za eventualnog legatora Mijovića – jer bi njegova biblioteka postala posebna bibliotečka zbirka Nacionalne biblioteke Crne Gore: sa zasebnim tretmanom, odnosno odgovornošću za njenu stručnu bibliotečku obradu, javnu prezentiranju i korišćenje, zatim konzervatorsku, knjigovezačku i uopšte fizičku

zaštitu; ukratko, njeno trajno čuvanje pod krovom Centralne crnogorske biblioteke, kao budućeg neotuđivog vlasnika. Iznio sam takav prijedlog: razgovarali smo dugo, i u više navrata o istom, potom usaglasili mišljenje i ozvaničili odgovarajući ugovor. Ali, nikako da završimo proces, odnosno izvršimo primopredaju! Pavle već ozbiljno pobolijeva, sve više je vezan za postelju, vidamo se sve rjeđe. Iako mi nije bilo ugodno, jednom ga obazrivo podšetim na nezavršeni posao u vezi sa preuzimanjem Legata, da bi on mirnim ali još uvijek snažnim glasom – iz bolesničke postelje – odgovorio: „Čedo, ne brini. Sve će biti kako smo dogovorili! Moji će (mislio je na braću, odnosno njihove porodice) ispoštovati sve kako treba. Ali me shvati: dok god sam živ, ja se ne mogu odvojiti od svojih knjiga! To je sve što mi je ostalo od života. Kud god sam odio po svijetu, najvažnije su mi bile knjige. Pronalazio sam ih, nabavljao, i dovlačio o ovom mom slabašnom ramenu“...

Tako je i bilo. Poslije preuzimanja bibliotečke ostavštine od strane Centralne biblioteke „Đurđe Crnojević“, ta legatska zbirka smještena je u dvije zasebne prostorije, u objektu Biblioteke – zgradi bivše Francuske ambasade (Cetinje, Njegoševa 100), u okruženju legata dr Pera Šoća, Nikole Đonovića, prof. Dušana Gvozdrenovića, Radivoja - Lole Đukića, zatim dr Nika S. Martinovića i dr. Inventarisan je, izvršena je njegova tehnička i stručna obrada, i dostupan je korisnicima – u strogo naučne svrhe – na licu mjesta. U međuvremenu je na južnoslovenskim prostorima, a sve efikasnije i u Crnoj Gori, profunkcionisao slovenački „on line“ bibliotečko-informacioni sistem COBISS, kao kooperativni bibliotečki program i njegovi servisi – preko kojeg projekta će ubrzo široj javnosti (kako ovih dana zvanično saopštava rukovodilac muzejskog odjeljenja u CNB), biti dostupna direktna, digitalna informacija o svim bibliotečkim jedinicama iz Mijovićeovog legata, pohranjenog u toj nacionalnoj ustanovi.

S razlogom se redovno moglo čuti da je Pavle Mijović bio jedna od osobenijih i stvaralački najodvažnijih ličnosti savremene Crne Gore. Podsećao me je na jednog od one dvojice Jermena američkog pisca (jermenskog porijekla) Vilijama Sarojana koji je, misleći na tešku istorijsku sudbinu i neuništivost Jermena, zapisao: „Naprijed! Uništite Jermeniju. Da vidimo možete li to uraditi. Pošaljite ih u pustinju bez vode i hrane: spalite njihove kuće i crkve, pa ćete vidjeti da će se oni i dalje smijati, pjevati i moliti ponovo. Kada se samo njih dvoje sretnu bilo gdje u svijetu, vidjećete da li će stvoriti novu Jermeniju“. Vjerujem da je Pavle Mijović bio takav tip čovjeka, takav („jermenski“) tip Crnogorca, koji bi – kad bi se i u pustinji srio makar s jednim sličnim Crnogorcem – odbranio Crnu Goru; i ne bi joj dozvolio da potone... Ono po čemu je bio izuzetan, vidovit i odvažan, i čini mi se teško dostižan, to je njegovo poznavanje i razumijevanje crnogorskog sistema vrijednosti, odnosno praćenje matičnih i suštinskih tokova naše kulturne baštine – i prometejsko pregalaštvo za njenu intelektualnu, tj. moralnu i nacionalnu zaštitu. Za razliku od poodavno prisutne grabeži za što veći standard potrošački, Pavle Mijović je bio rijetki čovjek vrline, i ličnost od najveće muke stvaralačke. Kao da je cijelog svog života plamtio i izgarao na jedinstvenom načelu najviše (isusovske) moralnosti: „Samo nas istina može spasiti“. A do nje se – kao neprikosnovene i najveće vrijednosti – teško stiže. Ponašajući se pošteno i dosljedno, direktno i neuvijeno, uvijek principijelno i odvažno, kako je to činio Pavle. Drugim riječima, „ko pošteno hoće da živi, mučenik je ovoga svijeta“ (Njekoš). Na sreću, što bi domovina bez takvih ljudi; prepuštena nedorslim ljudima bez domovine!?

Iako sa složenim životnim hendikepom – veoma otežano se kretao – Mijović je direktno učestvovao u Narodnooslobodilačkom ratu i komunističkoj revoluciji. Nije mogao sebi da doz-

voli da apstinira, da bude izuzet iz stroja boraca protiv fašizma, i da ne bude u prvim redovima za odbranu domovine. Zbog toga se, vjerovatno po inerciji, bavio politikom u prvim poratnim godinama. No, to je bilo previše skućeno, limitirano područje za njegov duh, za njegovu *auru vitalis*, njegovu veliku životnu snagu koja je snažno pulsirala prema provokativnom i neizvjesnom konglomeratu raznih ideja i različitih tendencija, nedorečenih koncepcija i suprotstavljenih interpretacija. Bio je čovjek savjesti, i ličnost humanističke tendencije (a zna se: ko ima savjesti, taj nema problema!). Ali, prije svega, bio je intelektualac koji je pratio tokove, razlagao istorijske procese i tako razumijevao suštinu; stremio sistematizaciji i sintezi procesa – kao objektivnoj spoznaji datosti i naučnoj interpretaciji istine.

Pavle je prvo ozbiljno studirao medicinu, ali mu se i to, izgleda, učinilo statičnim. Pa se posvetio studiranju i proučavanju istorije umjetnosti, i predano to radio čitavog života. Ovaj izuzetni enciklopedijski duh, i ličnost visoke političke kulture, bio je i doktor istorijskih nauka. Strastveni istraživač i tumač spomenika kulture, i posebno ambiciozni arheolog, pa urbanista i ruralista: višestrani naučni autoritet, i akademik. K tome, i pokretač i osnivač crnogorskih nacionalnih ustanova i institucija u obrazovanju, kulturi i nauci, zavidan poliglota. Patrijarhalan do najboljih iskustava klasičnog crnogorskog sistema vrijednosti, ali i posve nov i moderan čovjek. Robusna i dominantna ličnost, s ponekad krutim stavom i nepokolebljivim stilom, bio je borac s jasnim ciljem i samurajskom upornošću da do planiranog dođe. Iako krhke fizičke snage, bio je neshvatljive energije, i što je još važnije, uvijek je znao što mu je činiti. Povrh svega, i kao kruna svemu, bio je ukrašen najljepšim darom prirode – rijetko bogatim darom stvaralačkim.

Za Pavla se ponekad moglo čuti da je bio previše žestok, isključiv i netolerantan. Više mi se čini da je to bila odlika prin-

cipijelnog čovjeka – inače veoma emotivnog u svakoj vrsti komunikacije – čovjeka koji nije umio niti htio da relativizira. Niti je, suštinski, bio spreman da pravi kompromise i ustupke. Po pravilu, pozitivna i kritička ličnost nema značajnije dužnosti – od lojalnosti prema provjerenom ličnom stavu, i sopstvenoj kritičkoj misli. Shodno duhu biblijske poruke: „Biti previše tolerantan isto je što i uzgajati zlo!“. Dakle, ogromno znanje, i veliki saznajni i istraživački naponi Pavla Mijovića stvarali su i izdvajali njegovo ponašanje i isticali njegovo autentično mišljenje – kao inače, poslovično, najsigurniji oslonac za svako stvaralačko pregnuće, za svaki autorski čin. Pa makar se, kako je to neko metaforički primijetio, moralo „tući o zidine dok istina ne čuje“... Zbog toga je Pavle Mijović, intelektualno i moralno – bio i ostao jedinstveno snažna, sadržajna i specifična figura u novijoj crnogorskoj kulturnoj istoriji.

I djelimičnim uvidom u bibliotečku ostavštinu akademika Mijovića, spontano se nameće utisak o izuzetnosti njenog vlasnika i njegovim velikim radnim, stručnim i istraživačkim kapacitetima. Toliko knjiga i časopisa, i drugih naslova serijskog karaktera (frapantnih ne zbog količine, nego zbog strukture) – naslova s raznih meridijana, na mnogim jezicima, u trajanju od nekoliko vjekova i u rasponu gotovo cjelokupnog ljudskog znanja – nije očekivano da bude stvarna informativna i spoznajna platforma, i realna potreba i lektira jednog čovjeka. U slučaju Pavla Mijovića – to je bilo tako!

Istraživačkom i naučnom komunikacijom Mijović je dinamično bio povezan sa svijetom. Putovao i učestvovao, upoznao ali i prioritarno tražio, birao, kupovao i sakupljao knjige. I drugu potrebnu mu bibliotečku građu. I tako stvarao sigurnu infrastrukturu za vavilonsku kulu njegove duhovnosti. Knjigama s bivšeg srpskohrvatskog jezičkog područja, iz Slovenije, s Kosova i iz Makedonije, iz Maroka i Tunisa, ali i s nordijskog potkontine-

nta. Zatim iz Izraela, s Kipra i Bliskog istoka, iz Beča i Vatikana, iz zemalja Beneluksa, s američkih prostora. Naravno, dominiraju knjige na engleskom, francuskom, italijanskom, ruskom, njemačkom. Ima ih dosta i na češkom, grčkom, bugarskom, poljskom, turskom, rumunskom, ukrajinskom, albanskom, slovačkom... Zapazio sam, u svom djelimičnom upoznavanju s tom bibliotečkom riznicom, da ima (čak!) knjiga iz sredine XVIII vijeka (npr. naslov na francuskom jeziku iz 1757. godine), a već iz XIX vijeka češći su raritetni naslovi na srpskohrvatskom, italijanskom, ruskom... Van Mijovićevog specijalističkog interesovanja (riječ je, prije svega, o istoriji umjetnosti, arheologiji, i istoriji kulture uopšte), nije ostao ni Daleki istok, zemlje Srednjeg istoka, zatim (mimo pomenutih) neke druge stare afričke kulture, pa zemlje Iberijskog poluostrva. I kad se sve to sabere, u Legatu Pavla Mijovića, odnosno njegovoj bibliotečkoj ostavštini koja se čuva u Centralnoj narodnoj biblioteci Crne Gore na Cetinju – nalazi se 4.170 knjiga. Kao i 179 naslova časopisa – u 1.266 njihovih brojeva, tj. svezaka – porijeklom: iz Beograda, Ljubljane, Kruševca, Zagreba, Herceg-Novoga, Nikšića, Splita, Titograda, Sarajeva, Zadra, Kotora, Bara, Ohrida, Novog Sada, Prištine, Prilepa, Dubrovnika, Tivta itd, ali i iz Ravene, Sofije, Istambula, Milana, Moskve, Pariza, Bukurešta, Bolonje, Atine, Njujorka, Brisela, Monaka, Hamburga, Ženeve, Nice...

Još bližim uvidom u karakter i strukturu Legata, odnosno njegovih 4.170 monografskih izdanja u CNB „Đ. Crnojević“ na Cetinju, dolazi se do konkretnijih podataka o stručnoj profilaciji te neprocjenjivo vrijedne naučnoistraživačke baze. Koristeći se aktuelnim svjetskim metodom za sistematizovanje bibliotečke građe, Univerzalnom decimalnom klasifikacijom (koja cjelokupno ljudsko znanje i iskustvo razvrstava u devet osnovnih grupa), Mijovićev Legat bi po toj strukturi bio sačinjen od sljedećih naučno-informativnih sadržaja, i njihovih količina:

0	<i>Nauka i znanje uopšte. Civilizacija. Kultura.....</i>	268 naslova;
1	<i>Filozofija. Psihologija</i>	191 „
2	<i>Religija. Teologija.....</i>	251 „
3	<i>Društvene nauke (Statistika. Politika. Ekonomija. Trgovina. Obrazovanje. Folklor.....</i>	n e m a!
4	<i>Filologija (ukinuta: integrisana sa grupom 8)</i>	
5-6	<i>Prirodne i Primijenjene nauke.....</i>	91 „
7	<i>Umjetnost. Urbanizam. Arhitektura. Vajarstvo. Slikarstvo. Fotografija. Muzika.....</i>	1.402 „
8	<i>Književnost. Jezik</i>	570 „
9	<i>Arheologija. Istorija. Istor. civilizacije. Kultur. istorija...1.475 „</i>	

Znači, u Centralnoj biblioteci Crne Gore, u Mijovićevoj spomen-biblioteci nalazi se ukupno 5.436 monografskih publikacija (knjiga i brošura) i brojeva, odnosno svezaka časopisa. Građa je stručno i pregledno evidentirana – upisana u inventarnu knjigu materijalne dokumentacije (koja istovremeno registruje i signaturne, odnosno magacinske brojeve za sve bibliotečke jedinice). Evidencioni podaci za svaku jedinicu preuzimani su, tj. upisivani po istom standardu: ime i prezime autora, naslov izdanja, mjesto i godina publikovanja, i magacinski broj (kao i datum unosa podataka). Što je posebno zanimljivo, i korisno – uz svaku bibliografsku jedinicu nalazi se rubrika, odnosno prostor za posebne napomene. One se, uglavnom, odnose na registrovanje separata (posebnih otisaka), zatim zatečenih priloga uz naslov (rukopisnih zabilješki, kartografskih pregleda i skica i sl.), pa ukazivanje na eventualne oznake (pečate vlasništva) ranijeg vlasnika publikacije, do napomene da li je naslov fizički oštećen, nepovezan i sl. Registrovani su i slučajevi knjiga koje je Mijović dobijao na poklon, od kolega, s posvetom autora.

I ovlašnim listanjem donedavno njegovih knjiga i časopisa, uz pomoć kojih je upornim radom formirao svoju naučnu biografiju i gradio svoj stvaralački opus – lako je uočljiva još jedna stvaralačka osobenost Pavla Mijovića. U prilično velikom broju tih naslova nalaze se umetnuti, tj. ubačeni Pavlovi sažeti rukopisi: radne zabilješke, usputne reminiscencije, polemički osvrti i slično, vezano za sadržaj odnosnog naslova. Kao indikator, podsetnik i pomoć za njegovo kasnije reprodukciono, autorsko i kritičko valorizovanje i korišćenje. Da li je, odnosno u kojoj je mjeri Mijović sve to autorski kasnije uspio da iskoristi, razradi i uobliči – teško je sa sigurnošću utvrditi. Osim sravnjivanja s potpunim bibliografskim pregledom svih njegovih ostvarenih radova (publikovanih i, eventualno, nepublikovanih); a vjerovatno bi bilo potrebno i specijalističko, „anatomsko“ analiziranje i upoređivanje njegovih radnih skica i autorski uobličenih naslova...

No, ove kratke napomene i prateći statistički iskazi vezani su za bibliotečku ostavštinu Pavla Mijovića, koju je on – u duhu posebnog ugovora s Centralnom bibliotekom „Đurđe Crnojević“ – za života zavještao toj ustanovi. Riječ je o fondu koji je bio trajno lociran u njegovom stanu u Beogradu. Međutim, s obzirom na to da je on mnogo vremena i truda posvetio Crnoj Gori, i da je tome uglavnom istrajavao zadnjih decenija svoga života – u Crnoj Gori je imao posebnu, takođe vrijednu bibliotečku zbirku, koju je prvobitno locirao i sabirao u svom stanu u Ulcinju, a potom je preselelio u Petrovac, u bratov stan. Već na izmaku fizičke snage, rukovođen načelom da taj dio njegovog bibliotečkog fonda stručno odgovara potrebama Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Kotora, sa kojim je inače sarađivao, te da će (kako mi je jednom prilikom napomenuo) – kad god mu zatreba, te knjige imati podjednako „pri ruci“ – odlučio da ih pokloni navedenom zavodu. I to se desilo prije njegovog razmišljanja i opredjeljenja da glavninu svoje biblioteke daruje Cetinju i Centralnoj crnogorskoj biblioteci. Odnosno, već ih je bio obećao Kotoru...

Ljubaznošću predstavnika kotorskog Zavoda, ostvario sam potreban uvid i u ovaj dio bibliotečke ostavštine akademika Mijovića. Ukupno: 806 knjiga i 169 svezaka časopisa, uredno inventarisanih u dvije prijemne knjige materijalne evidencije. Građa nije, poput cetinjske, razvrstana po UDK sistemu. Ali je izvjesno da se gotovo isključivo radi o knjigama vezanim za umjetnost, za istoriju umjetnosti (istoriju pismenosti, živopis, slikarstvo, vajarstvo). Mahom naslovi iz XX vijeka (mnogo manje iz prethodnog) – na jezicima južnoslovenskim, ali i na italijanskom, engleskom, francuskom, ruskom, grčkom, albanskom, njemačkom, češkom, rumunskom, španskom... Poneki priručnik (recimo i komplet retrospektivne Crnogorske bibliografije), takođe i katalogi nekih vrijednih likovnih izložbi, a zatim i izvjestan broj književnih naslova, prijevoda, literarnih pregleda – vezano za posebno značajne crnogorske književne stvaraoce iz ranijeg perioda; takođe i savremene.

Što se serijskih naslova tiče, uočljivo je da je ovaj bibliotečki segment bio Mijoviću bliži za tekuće dopunjavanje i „lokalno“ korišćenje. Dominiraju noviji crnogorski naslovi: Godišnjaci CANU, Glasnik Cetinjskih muzeja i glasilo Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Istorijski zapisi, Doklea, Spone, Stvaranje, Bibliografski vjesnik, ali tu su i Glasnik Srpske kraljevske akademije, časopis Dubrovnik, Zbornik radova SANU itd.

Na kraju, još jedna napomena o bogatstvu Legata Pavla Mijovića. Taj veliki erudita zanimao se i za posebno vrijedne naslove iz istorije svjetske književnosti. S tim u vezi, i za usmeno stvaralaštvo na južnoslovenskim prostorima, posebno crnogorskim. Zatim, za djela naših klasika, za prijevode njihovih djela, za kulturne i književne preglede i hrestomatije, za stručne knjige i naučne monografije o naročitim književnim autoritetima; ukratko: za istoriju kulture i civilizacije – ali prevashodno za svoj prostor i sopstvenu kulturu, nacionalnu i državnu, crnogorsku.

*

Iz posebne odgovornosti prema djelu Pavla Mijovića, i želeći da dam značajniji doprinos u radu skupa Matice crnogorske o njegovom životu i radu, planirao sam obavezu da, govoreći o Mijovićevoj bibliotečkoj ostavštini – pregledam i njen arhivski dio, koji je pohranjen u Državnom arhivu Crne Gore na Cetinju. S obzirom na to da to u međuvremenu nijesam uspio (riječ je o brojnoj građi, smještenoj u 87 kutija, koja nije arhivski u potpunosti sređena – s istaknutim registrom dokumenata na korici kutije i sl.), nastojaću da to učinim naknadno.

Međutim, ne bi se reklo da je ostalo značajnijih, završenih a neobjavljenih Pavlovih rukopisa. Eventualno neki publicistički komentar, ili novinski osvrt (jer on, naravno, nije bio autor koji je imao problema s objavljivanjem svojih radova). Da ih je bilo obimnijih, vjerujem da bi mi on to pomenuo dok smo se vidali upravo u tim njegovim zadnjim godinama, kao što mi je pričao i za tri svoja rukopisa (s kojima je tada imao problema), a to su kompletirani sadržaji za knjige *Cetinje kao fenix*, i *Od Dokleje do Podgorice*; i treći – na kojem je još radio, a bilo je riječi (koliko se danas šećam) o nekoj vrsti kumulativnog pregleda, opisa i valorizacije crkava i manastira u Crnoj Gori. Dva prva rukopisa sam preuzeo, i u izdanju CNB „Đurđe Crnojević“ obezbijedio njihovo publikovanje 1997, odnosno 1998. godine. Tada sam od Pavla tražio i treći rukopis (dakle, taj o crkvama i manastirima). Nudio sam mu i mogućnost finansijske pomoći za saradnike – terenske istraživače (koje je on ranije povremeno angažovao, uglavnom zbog pribiranja tehničkih podataka o objektima – zbog nemogućnosti da sam obilazi nepristupačne predjele), ali je on to relativizovao... Pokazivao je nezadovoljstvo zbog spornog kvaliteta rada pomenutih saradnika, rezigni-

rano isticao da na rukopisu ima još dosta posla, pa me je ovih dana podjednako iznenadilo i obradovalo saznanje da je u Podgorici, u izdanju CANU, objavljena i ta njegova knjiga, naslovljena kao *Tipologija crkvenih spomenika Crne Gore*.

Naravno, da bih eventualno značajnije dopunio ovaj zapis o ostavštini akademika Mijovića, pristupio sam pregledanju njegove arhivske zbirke u Državnom arhivu. I poslije nekoliko dana – odustao. Prvo, čini se da nema izgleda da se među tim veoma brojnim i veoma raznorodnim papirima nalazi nešto autorski značajno – što već nije publikovano, i drugo: takvu vrstu konsultacije najefikasnije bi izvršio bibliograf – upoređujući cjelovitu Mijovićevu (bio)bibliografiju, u izdanju CANU, s naslovima njegovih priloga zatečenih u arhivskom nasljeđu.

To bi bio dosta mukotrpan posao. Građa uopšte nije sistematizovana: u zajedničkom slijedu (da ne kažem u istom „košu“) korisniku / istraživaču se nude raznorazne Mijovićeve zabilješke, usputne opaske, radne pribilješke i skice, podsetnici, prepiska, ugovori, različiti izvještaji, arheografske skice i crteži terena, ili posebnih sakralnih objekata, skice i crteži živopisa, brojni isečci iz novina, pozivnice za mnoge naučne skupove i njihovi programi, novogodišnje i druge čestitke, tekstovi Pavlovih recenzija, zatim (vrlo često) fragmenti obimnijih njegovih radova, ali i sačuvane, cjelovite kopije brojnih njegovih radova. Što je posebno zanimljivo, i čak indikativno – pogotovo što je riječ o jednom velikom eruditi, serioznom, a uz to (kako se uobičajeno kaže) i veoma pismenom autoru, Pavlu Mijoviću – na nekim sačuvanim primjerima iz njegove autorske, arhivske ostavštine (recimo, posebno na radu *O crkvi sv. Luke u Kotoru i pobudama njegove restitucije*, 1984), jako je uočljiva ona tzv. gotovo redovna „muka riječi“, prave autorske riječi, tj. autorovo popravljavanje, prepravljavanje i doručivanje teksta. To je, poznato, klasično imenovano „porađanje“ teksta, „kapanje“ nad tekstem! S obzi-

rom na to da je slučaj iz ranijeg perioda, rad je kucan na običnoj pisaćoj mašini, a naknadno: između redova, na marginama, čak i na poledini stranica: dokucavano, i mnogo češće – sa olovkama različitih boja – uslijedile su veoma brojne izmjene: popravke, prepravke, dorade, dopune. Što bi se nekad rezonovalo: „Da se puška ne zastidi u rukama“...